

JOLITA LIŠKEVIČIENĖ

## Skurbutėnų koplyčios paveikslas „Dieviškoji medžioklė“: poezijos įtaka dailės kūrinio meninei raiškai

<https://doi.org/10.51554/SLL.21.52.02>

ANOTACIJA: Teksto ir vaizdo glaudus ryšys, jo embleminė raiška – visoje Europoje XVI–XVIII amžiais paplitęs meno reiškiny, apėmęs tiek sakraliosios, tiek pasaulietinės dailės sferas. Daugumos dailės kūrinių inspiraciniais šaltiniais tapo poetiniai tekstai, kartais atskiri jų topai, nemažai dailės kūrinių tiesiogiai siejasi su literatūros tekstais, nes juose yra gausu įrašų. Vienas tokių pavyzdžių yra Skurbutėnų koplyčioje (Vilniaus raj.) esantis paveikslas *Venatio sacra* („Dieviškoji medžioklė“), gausiai dekoruotas įrašais ir sukurtas remiantis poetiniu tekstu. Šis tapybos darbas unikalus ir tuo, kad jo autorių, be kita ko, įkvėpė poeto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus epigramų eilutės. Tai gana retas pavyzdys Lietuvos dailėje, tad šiame straipsnyje kalbama apie šio poetinio teksto įtaką dailės kūrinio meninei raiškai, jų santykį, taip pat keliamos prielaidos apie paveikslo atsiradimą ir jo funkciją.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: emblema; epigrama; tapyba; jėzuitai; Skurbutėnai; Motiejus Kazimieras Sarbievijus.

### KŪRINIO APIBŪDINIMAS

Straipsnio tikslas – išanalizuoti vieno barokinio paveikslo ikonografiją, susieti ją su drobėje esančiais įrašais ir nustatyti jo sukūrimo aplinką. Tyrimo objektas – alegorinis paveikslas, saugomą Skurbutėnų koplyčioje Vilniaus rajone, Pagirių seniūnijoje. Šis kūrinys yra įrašytas į Lietuvos kilnojamųjų vertybių

registrą<sup>1</sup>. Įdomu tai, kad paveikslas, nors ir turi valstybinį paminklo statusą, plačiau nebuvo tyrinėtas. Dailėtyrininkas Saulius Mikėnas pateikė pirmą kiek platesnį menotyrinį paveikslo aprašą, kuris publikuotas Vilniaus apskrities kultūros paminklų enciklopedijoje<sup>2</sup>. Paveikslas buvo pavadintas „Alegorija“, jam priskirti vietinės tapybos bruožai, datuotas XIX a. antra puse, su klausuku įrašyta ir kūrinio autoriaus pavardė: P. Smoličius. 2020 m. paveikslo pavadinimą ir jo aprašą patikslino, pasiūlė naujai datuoti XVII a. antra puse ir jo dabartinę restauravimo reikalaujančią būklę įvertino Paveldo departamento specialistė, menotyros mokslų daktarė Eglė Bagušinskaitė<sup>3</sup>. Paveikslas yra trumpai pristatytas Skurbutėnams skirtoje istorinėje apybraižoje<sup>4</sup>; jo atvaizdas puošia Skurbutėnų kaime esančią informacinę lentą, kurioje pristatoma vietovės istorija ir su ja siejamas aptariamasis dailės kūrinys, šiuo metu saugomas Skurbutėnų koplyčioje. Šį alegorinį paveikslą plačiau tyrinėti paskatino netipinė jo kompozicija, gausūs lotyniški įrašai ir gana reta dailės kūrinio tema – *Ventio Sacra* („Dieviškoji medžioklė“). Tapybos drobė unikali ir tuo, kad jos autorių, be kita ko, įkvėpė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės poeto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus 30 epigramos eilutės. Tai gana retas pavyzdys Lietuvos dailėje. Šiame straipsnyje bus tiriama šio poetinio teksto įtaka dailės kūrinio meninei raiškai ir jų santykis su XVII a. dailės ikonografija, keliant prielaidas apie paveikslo sukūrimo laiką ir aplinką.

Pati paveikslo tema leidžia apčiuopti vieną reiškinį – nematomų dalykų vaizdavimą dailėje, kurį savo praktikose neretai naudojo jėzuitai. Šią temą nagrinėjusi Eleonora Buožytė straipsnyje „Kaip atvaizduoti (ne)matoma? Vaizdas ankstyvuosiuose jėzuitų spaudiniuose“<sup>5</sup> aiškiai parodė, kad atvaizdas kaip meditacijos priemonė buvo svarbi vienuolių aplinkoje: „Atvaizdo kaip maldos įrankio

<sup>1</sup> Lietuvos kilnojamųjų vertybių sąrašas, DV 3489, unikalus kodas 14633, pagal: *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius: LTSR Kultūros ministerijos Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba, 1973.

<sup>2</sup> *Kultūros paminklų enciklopedija*, t. 2: *Rytų Lietuva*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 332–333.

<sup>3</sup> Dėkoju dr. Eglei Bagušinskaitei už suteiktą informaciją ir fotodokumentaciją.

<sup>4</sup> Liliana Narkowicz, *Skorbuciany – na rozdrozach historii = Skurbutėnai – istorijos kryžkelėse*, [tłumaczenie Emilija Stankevičienė], Vilnius: [L. Narkowicz], 2017. Paveikslas datuojamas netiksliai.

<sup>5</sup> Eleonora Buožytė, „Kaip atvaizduoti (ne)matoma? Vaizdas ankstyvuosiuose jėzuitų spaudiniuose“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Nr. 7, 2018, p. 31–37.

reikšmė buvo įvertinta jau po Ignaco mirties, paaiškėjus, kad atliekantiems rekolekcijas užduotis „sukurti „materialų vaizdą“ nematerialioje vaizduotėje“ dažnai būdavo per sunki. Todėl tikėtasi, kad situaciją palengvintų specialūs atvaizdai, galintys sukaupti protą, pažaboti vaizduotę ir formuoti „teisingas“ mintis“<sup>6</sup>. Tai-gi, konkretūs ir specialiai sukurti atvaizdai imti naudoti meditacijų praktikoms.

Apie vaizduotės ir pojūčių reikšmę religiniame mene ir religinio meno suvokimą rašė ir Sigita Maslauskaitė<sup>7</sup>. Be abejo, tiriamasis paveikslas atspindi vaizdo ir teksto jungtį, o šiuos tyrimus nuosekliai vykdo žymiai platesnis tyrėjų ratas. Jėzuitų retorikos studijų reikšmė ir jų vizualinis palikimas literatūroje plačiau buvo tyrinėtas Onos Dilytės-Čiurinskienės (Daukšienės) publikacijose, Živilės Nedzinskaitės ir Dariaus Antanavičiaus Kražių jėzuitų rankraščio (1695) tyrimuose, Eugenijos Ulčinaitės, Eglės Patiejūnienės, Tujanos Račiūnaitės, Skirmantės Šarkauskienės, Viktorijos Vaitkevičiūtės ir kitų senosios literatūros ir dailės tyrėjų darbuose, aprėpiančiuose abi šias sferas.

Aptariamas paveikslas yra gana didelio formato 134×200 cm drobė (1 pav.), kurios temą perskaitome centrinėje paveikslo ašyje esančiame įrašė: besiplaikstančiame baltame kaspine raudonai įrašytas kūrinio pavadinimas (titulas) – *Venatio Sacra* („Dieviškoji medžioklė“). Užrašo spalva paryškina jo svarbą, tarsi tai būtų rubrika rankraštyje, ir nurodo pagrindinę kūrinio temą. Po šiuo titulu irgi didžiosiomis raidėmis įrašyta kūrinio potėmė – *Praeda Deus* („Grobis – Dievas“)<sup>8</sup>, patikslinanti medžioklės tikslą-adresatą. Paveikslo apačioje komponuojamas dar vienas įrašas, nenurodant jo autoriaus, tai epigrama, ištaipyta kaspine, didžiosiomis raidėmis:

QUAM TIBI, CRISTE, CAPI, VENARI TAM MIHI DULCE

QUAM TIBI VENARI, TAM MIHI DULCE CAPI

(„Kristau, patinka tau būt medžiojamam, man gi – medžioti;

Kaip tau patinka medžiot, man – būt pagautai saldu.“)<sup>9</sup>

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 32.

<sup>7</sup> Sigita Maslauskaitė, „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“, in: *Vaizdų tekstai – tekstų vaizdai*, sudarytojos Lina Balaišytė, Erika Grigoravičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, p. 12–51.

<sup>8</sup> Potėmę galime irgi sieti su Sarbievijaus kūryba, plg. Sarbievijaus *Epigr.* 30, eil. 2: „es mihi meta, Deus“ („Dieve, esi man taikiny“). Lotyniškus paveikslo įrašus vertė Ona Dilytė-Čiurinskienė.

<sup>9</sup> *Epigr.* 30, eil. 7–8, cit. iš: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai = Ludi Fortu-nae*, poezijos rinktinė, iš lotynų k. vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinaitė,



1 pav. *Venatio Sacra*. Drobė, aliejus, XVII a. antra pusė – XVIII a. pirma pusė. Skurbutėnų koplyčia, Vilniaus rajonas. Fotografija Dainiaus Liškevičiaus, 2020

Tai dvi paskutinės Sarbievijaus 30 epigramos „Meilės ir Jėzaus medžioklė“ eilutės<sup>10</sup>, kurios pagrindžia paveiksle atvaizduojamą temą ir plėtojamą siužetą. Taigi, pagal įrašus ir jų formą šis kūrinys gali būti laikomas tapyta taikomąja emblema su išplėtota vaizdine dalimi. Ji išskirtinė tuo, kad turi visas literatūrinės emblemos dalis: pavadinimą (*titulus*), potėmę *Praeda Deus*, atliekančią lemos funkciją ir epigramą. Tačiau ir vaizdinė dalis yra stipriai išplėtota, vaizduojamas pagrindinis herojus – elnias ir kiti dalyviai (medžiotojai), kuriuos pačius arba jų veiksmus lydi įrašai. Vaizdinė dalis turi taikomosios (dekoratyvinės) emblemos bruožų – vaizdas jungiamas su trumpais įrašais (lemomis). Jos daugiausia buvo paplitusios taikomosios dailės srityje, naudotos bažnyčių freskų dekore ir daug kur kitur. Apie taikomąją (dekoratyvinę) emblema Vilniaus bažnyčiose rašiusi Veronika Gerliakienė pastebėjo, kad jos buvo kuriamos naudojantis įvairiais šaltiniais: vienos jų tiesiogiai nukopijuotos nuo pir-

Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 523. Straipsnyje cituojamas Sarbievijaus epigramas vertė Ona Dilytė-Čiurinskienė (leidinyje – Daukšienė).

<sup>10</sup> *Epigr.* 30, eil. 7–8, cit. iš: *ibid.*, p. 523.

minių šaltinių, kitos – gerai žinomų emblemų variacijos, šiek tiek pakeitus tiek verbalinę, tiek vizualinę dalį, o kai kurios emblemos buvo sukurtos inskripcijai panaudojus Šventojo Rašto fragmentus<sup>11</sup>. Taigi šiame paveiksle galime kalbėti apie dvigubą emblemą formą, kurioje klasikinė tridulė literatūrinė emblema jungiama su taikomąja (dekoratyviąja), plačiai naudota dailėje.

#### ELNIO ĮVAIZDIS DAILĖJE

Verta išsamiau panagrinėti vaizdinę paveikslo dalį ikonografijos aspektu. Pagrindinis siužeto herojus – paveikslo centre pavaizduotas bėgantis elnias su auksiniu kryžiumi tarp ragų – Kristaus simbolis, nurodantis į sakralų kūrinio dėmenį. Elnio-Kristaus paralelė žinoma jau Šv. Rašte<sup>12</sup>, tačiau šis vaizdinys dailėje ryškus nuo Renesanso laikų, ypač suklestėjo Baroko dailėje. Jo populiarumas susijęs su dviejų šventųjų Eustachijaus ir Huberto legendomis ir regėjimais, kai šie išvydo Elnią, nešantį tarp ragų Nukryžiuotąjį.

Šventasis Hubertas (657–727/8) buvo Lježo vyskupas, o Viduramžiais imtas laikyti medžiotojų globėju. Pasak vėlyvųjų legendų, jaunystėje buvo linkęs mėgautis įvairiais malonumais, ypač mėgęs medžioklę. Kartą medžiodamas Didįjį penktadienį, jis netikėtai sutikęs žengiantį baltąjį elnią su Krucifiksu tarp ragų. Šis regėjimas paskatino jį atsiversti į krikščionybę<sup>13</sup>. Ryškiausias šio šventojo atvaizdas dailėje, tapęs klasikiniu šios legendos įvaizdinimo pavyzdžiu Europos dailėje, yra Albrechto Dürerio (1471–1528) grafikos lakštas „Šv. Hubertas“<sup>14</sup>.

Kiek sudėtingesnė ištikimybės Kristui legenda yra pasakojama apie šv. Eustachijų, imperatoriaus Trajano kariuomenės vadą Placidą, kuris į krikščionybę atsivertė, kai medžioklėje susidūrė su baltu Elniu, tarp ragų nešusiu spinduliuojančiu Krucifiksu. Susidūrimas *Aukso legendoje* yra aprašomas taip:

<sup>11</sup> Veronika Gerliakienė, „Taikomios emblemos Vilniaus bažnyčiose ir jų literatūriniai šaltiniai“, in: *Literatūra*, 2005, t. 47 (3), p. 13.

<sup>12</sup> 2 Sam 22, 34; Hab 3, 19; Ps 18, 34; Gg 2, 7; 3, 5; 4, 5; 7, 4. Pagal: [www.biblija.lt](http://www.biblija.lt) [žiūrėta 2021 05 19].

<sup>13</sup> *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 87–88.

<sup>14</sup> Saugomas Amsterdamo muziejuje, prieiga per internetą: <http://am.adlibhosting.com/amonline/advanced/Details/collect/200> [žiūrėta 2021 06 02].

Vieną dieną medžiodamas jis užėjo bandą elnių, tarp kurių išvydo vieną, už kitus išvaizdesnį ir didesnį. [...] Jam persekiojant žvėrį iš visų jėgų, elnias galiausiai užkopė į olos viršūnę; artindamasis prie jo, Placidas karštai svarstė, kaip galėtų jį sučiupti. Įdėmiai pažvelgęs į elnią, jis pamatė tarp jo ragų šventą kryžių, spindėjusį ryškiau už saulės šviesą, ir Jėzaus Kristaus atvaizdą, kuris elnio lūpomis – kaip Balaamo asilės lūpomis kadaise – prabilo į jį ir jam tarė: „Placidai, kodėl persekioji mane? Tai tavo malonės dėlei aš pasirodžiau tau šiame gyvulyje. Aš esu Kristus, kurį garbini nežinodamas. Tavo išmaldos pasiekė mane, ir aš atėjau čia todėl, kad tuo elniu, kurį tu medžiojai, pats susimedžiočiau tave.“<sup>15</sup>

Šiame aprašyme išryškinamas abipusės medžioklės ryšys – medžiojamojo ir medžiojančiojo, jų neatsiejamas santykis. Jėzus pasirodo Elnio pavidalu, o kryžius tarp ragų tampa išskirtiniu jo ženklu.

Kristaus-Elnio vaizdinys ne vien tiesiogiai yra siejamas su medžiokle, bet ir perkeltine prasme yra laikomas dvasios simboliu, dvasinės medžioklės įvaizdžiu. Dėl didelių ir kasmet augančių ragų elnias dažnai lyginamas su gyvybės medžiu (čia paralelė ir su Kristumi), dėl to simbolizavo augimą, derlingumą, taip pat žymėjo ir dvasios augimą. Antikoje elnias ir elnė buvo laikomi šventaisiais Artemidės gyvūnais – sielos vedliais<sup>16</sup>. Taigi elnias yra ir dvasinio tobulėjimo simbolis. Strėle sužeisto elnio atvaizdas dailėje nuo XVII a. pradžios imtas plačiai vartoti kaip dieviškosios meilės simbolis ir itin išplėtotas embleminėje kūryboje<sup>17</sup>.

<sup>15</sup> „Apie šventą Eustachijų“, in: Jokūbas Voraginetis, *Aukso legenda arba šventųjų gyvenimai: Antra knyga*, vertė Veronika Gerliakienė, Nijolė Klingaitė-Dasevičienė, Sigitas Narbutas, Vaidilė Stalioraitytė ir Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 428; *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, p. 75–76.

<sup>16</sup> Udo Becker, *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1995, p. 67.

<sup>17</sup> Remiantis Arthuro Henkelio ir Albrechto Schöne's sudarytu emblemų žinynu (*Emblemata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, herausgegeben von Arthur Henkel und Albrecht Schöne, Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1996, p. 471–473), galima nurodyti bent keletą emblemų rinkinių, kuriuose strėle sužeistam elniui suteikiamos medžiojamos meilės reikšmės. Tarp jų: Gilles Corrozet, *Hecatomgraphie [...]*, Paris: chez Denys Ianot, 1543, emblema p. E VIIIb; Hadrianus Junius, *Hadriani Iunii Medici Emblemata ad D. Arnoldum Cobelium eiusdem aenigmatum Libellus [...]*, Antverpiae: ex officina Christophori Plantini, 1565, emblema Nr. 47; [Gabriel Rollenhagen], *Gabrielis Rollenhagii Selectorum emblematum Centuria secunda*, Ultraieci [Utrecht]: ex officina Crispiani Passaei / Prostant apud Joan. Janssonium bibli. Arnh., 1613, emblema Nr. 56; [Juan de Horozco y Covarrubias], *Emblemas morales de don Ivan de Horozco y Covarrubias Arcediano de*

Siekiant geriau suprasti, kaip XVII a. formavosi dieviškosios meilės tema ir kaip kito dangiškosios meilės medžiotojų vaizdavimas, geriau atpažinti dangiškosios medžioklės dalyvius leistų Europos dailės kontekstas. Pirmiausia reikėtų gręžtis į Nyderlandus, kur pirmiausia pradėta gausiai spausdinti meilės emblemas, davusias stiprų minties impulsą tiek poetikai, tiek ir dailei<sup>18</sup>.

Nyderlandų poetikos profesorius Danielis Heinsas (Daniël Heinsius, 1580–1655), laikomas meilės emblemų pradininku Europoje, sukūrė vario raižinius *Quaeris quid sit amor* (apie 1601) – ištisą meilei skirtų emblemų ciklą, kuris vėliau sulaukė kitų leidimų ir buvo pavadintas *Emblemata amatoria* (1607/8)<sup>19</sup>. Pagrindinis jo iliustracijų veikėjas yra sparnuotas kupidonas – meilę įkūnijantis jaunuolis, iš Antikos laikų perkeltas į vietinį Olandijos kraštovaizdį ir adaptuotas pagal vietos papročius, vaizduojamas su lanku ir strėline, permesta jam per petį. Pats knygos autorius savo leidinio prakalboje poetiškai šį ciklą pavadina „kupidonų sodu“ ir kviečia geriau pažinti meilės reikalus grožintis talentingo menininko sukurtais vario raižiniais. Leidinio meninį įtaigumą kuria profesionaliai išraižytos apskritimo formos grafinės emblemos, kurių tekstinės dalys įrašytos aplink raižinius, tarsi jos būtų organiški grafikos elementai. 15-oje vario raižinio emblemoje (2 pav.) yra vaizduojamas bėgantis elnias, kurio krūtinėje įsmigusi strėlė, ką tik paleista sparnuoto kupidono su įrašu: *Et piu dolsi* („Skaudžiau“). Tekste dieviškosios meilės strėlių žaizdos aiškinamos jų neišvengiamybe:

---

*Cuellar en le santa Yglesia de Segovia [...]*, en Segovia: Impresso por Juan de la Cuesta, 1589, kn. 2, emblema Nr. 12; kn. 3, emblema Nr. 19; [Sebastian de Covarrubias Orozco], *Emblemas Morales de don Sebastian de Covarrubias Orozco*, en Madrid: por Luis Sanchez, 1610, emblema Nr. 39; [Joachim Camerarius], *Symbolorum et Emblematum ex Animalibus quadrupedibus desumtorum centuria altera collecta a Ioachimo Camerario [...]*, [Nuremberg: Vögelin, 1604], emblema Nr. 41.

<sup>18</sup> Tekste naudotasi internetiniu ištekliu – „Utrechto emblemų projektas: XVII a. olandų meilės emblemos“ (Emblem project Utrecht: Dutch Love Emblems of the Seventeenth Century), kuriame sudėti 27 emblemų knygų faksimiliniai vaizdai. Prieiga per internetą: [https://emblems.hum.uu.nl/project\\_project\\_info.html#intro](https://emblems.hum.uu.nl/project_project_info.html#intro) [žiūrėta 2020 12 10].

<sup>19</sup> Daniël Heinsius, *Quaeris quid sit amor*, c. 1601; Idem, *Emblemata Amatoria. Iam demum emendata*, 1607/8; Idem, *Het Ambacht van Cupido, Op een nieuw oursien ende verbeteret Door Theocritum à Ganda*, Leyden: Iacob Marcussoon Boeckvercooper, 1615, emblemos Nr. 39 ir 40, kuriose vaizduojamas elnias. Pagal: [https://emblems.hum.uu.nl/he1613\\_introduction.html](https://emblems.hum.uu.nl/he1613_introduction.html) [žiūrėta 2021 07 10].



2 pav. Daniel Heinsius, graviūrų ciklas *Quaeris quid sit Amor*, apie 1601,  
 [15] emblema su moto: *Et piu dolsi*. Vario raižinys.  
[https://emblems.hum.uu.nl/repository/he1601\\_archive/color/TC0043.tif](https://emblems.hum.uu.nl/repository/he1601_archive/color/TC0043.tif)

Vulnus alit Fera laesa fuga, sic tu licet usque  
 Tela Dei Fugias, non tamen effugies.

(„Bėgdamas sužeistas žvėris aitrina savo žaizdą; taip ir tu, nors be perstojo  
 bėgsi nuo Dievo strėlių, jų neišvengsi.“)

Tekstas nurodo, kad medžiojamasis Elnias yra alegorinis Dievo atvaizdas, strėlė – meilės žaizda, kuri yra neišvengiama medžioklės pasekmė, o pats bėgimas – tai ilgas „meilės ieškojimo“ procesas, tik gilinantis meilės žaizdas.

Elnias kaip dieviškosios meilės simbolis žinomas ir kitame „meilės reikalų žinyne“, garsioje olandų tapytojo ir humanisto Otto van Vaeno (Otto Venius, Octavius Vaenius, 1556–1629) emblemų knygoje *Amorum emblemata* (1608)<sup>20</sup>. Joje autorius 78 emblemoje vaizduoja sėdintį strėlę sužeistą jaunuolį ir šalia

<sup>20</sup> [Otto Vaenius], *Amorum emblemata figuris aeneis incisa studio Othonis Vaeni Batavo-Lugdunensis*, Antverpiae: Venalia apud Auctorem, 1608.



3 pav. *Amor divinus* kelia parklupusią žmogaus sielą *Animus*. Otto Vaenius, *Amoris divini emblemata*, 1615, [2] emblema su lema *Incipiendum*. Vario raižinys. [https://emblems.hum.uu.nl/repository/va1615\\_archive/01060011.tif](https://emblems.hum.uu.nl/repository/va1615_archive/01060011.tif)



elnia, į kurio krūtinę lekia nukreipta strėlė<sup>21</sup> su lema iš Ovidijaus *Herojų laiškų*: *Nullis medicabilis herbis* („Jokiomis žolėmis neišgydoma [meilė]“, *Ov. Her.* V, 149)<sup>22</sup>. Emblemoje kalbama ne apie fizinę žaizdą, kurią galima išgydyti, bet apie dvasinę – neišgydomą meilės žaizdą, o meilės simbolis yra sužeistas Elnias.

Kitoje savo meilės emblemų knygoje *Amoris divini emblemata* (1615) van Vaenas pasaulietinio turinio eilutes pakeitė krikščioniškais tekstais, daugiausia šventųjų Augustino ir Bernardo Klerviečio raštų citatomis, ir savo kurtiems atvaizdams suteikė religinį turinį. Dailėje įprastą antikinį jaunuolį kupidoną jis pakeitė *Amor divinus* – dieviškosios meilės vaiku-jaunuoliu, kuris aktyviai veikia – padeda, saugo ar globoja žmogaus sielą. Šį globos ir pagalbos gestą iliustruoja antroji emblema, joje jaunuolis *Amor divinus* kelia parkritusią žmogaus sielą ir kviečia kartu keliauti į „dieviškosios meilės“ aukštybes, į kurias jis rodo dešinės rankos smiliumi (3 pav.).

<sup>21</sup> [Otto Vaenius], *Amorum emblemata*, 1608, [78] emblema, p. 154–155, pagal: <https://emblems.hum.uu.nl/v1608pre180.html> [žiūrėta 2021 07 10].

<sup>22</sup> „Bet, aš vargšė, kodėl žolėmis neišgydoma meilė?“, Ovidijus, V laiškas: Oiononė Pariui, eil. 149, pagal: Ovidijus, *Herojų laiškai*, iš lotynų k. vertė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 2011, p. 32.



4 pav. Hieronymus Wierix, *Divinus Amor*, 1619. Vario raižinys. Britų muziejus, [https://www.britishmuseum.org/collection/object/P\\_1859-0709-3103](https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1859-0709-3103)

Ši naujųjų laikų meilės medžiotojo vaizdavimo kismą puikiai iliustruoja Hieronimo Wierixo (1553–1619) vario raižinys, kuriame aktyvusis *Divinus Amor* vaizduojamas pamynęs nuogą ir „aklą“, užrištomis akimis pavaizduotą antikinį kupidoną<sup>23</sup>. Dieviškosios meilės jaunuolis vaizduojamas su aureole, strėline ant pečių, vienoje rankoje laikantis lanką, kitoje – tris strėles, iš jų viena yra nukreipta į šalia vaizduojamą Nukryžiuotojo žaizdą, o už jo nugaros vaizduojama gausi besimeldžiančiųjų minia (4 pav.). Taigi, naujojo dieviškosios meilės jaunuolio adresatas – tikinti ir besimeldžianti bendruomenė, kurios maldų tikslas ir siekis – atverti Kristaus žaizdą. Kristaus žaizda

<sup>23</sup> Saugomas Britų muziejuje, prieiga per internetą: [https://www.britishmuseum.org/collection/object/P\\_1859-0709-3103](https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1859-0709-3103) [žiūrėta 2021 06 02].

yra visa nugalinčios ir triumfuojančios, visą save atiduodančios ir pasaulį gelbstinčios meilės simbolis. Šią mintį atliepia ir raizinio epigrama, išraižyta graviūros apačioje.

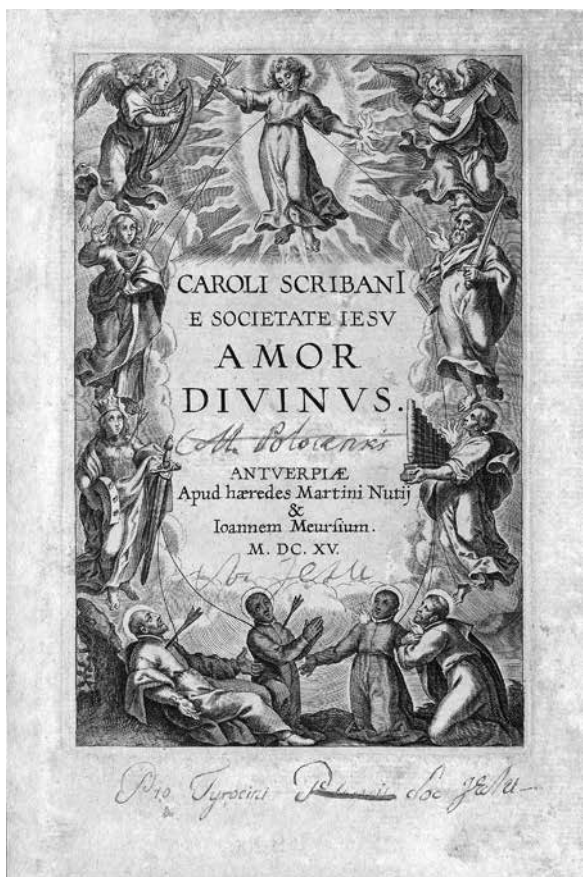
Naujųjų laikų dieviškosios meilės jaunuolis-globėjas rado savo meninę raišką daugelyje maldingosios literatūros tekstų ir vaizdų, pavyzdžiui, jėzuitų kunigo Hermanno Hugo (1588–1629) poetiniame religinių emblemų rinkinyje, savitame maldyne *Pia desideria* (1624)<sup>24</sup>, kuriam iliustracijas sukūrė garsus Nyderlandų raizytojas Boetius à Bolswert (1585–1633). Ši knyga, sudaryta iš 45 emblemų, tapo vienu populiariausių sielos išganymo vadovėlių visoje Europoje, nurodančiu tris išganymo kelius (per apsisvalymą, švietimą ir susijungimą). XVII ir XVIII amžiais aktualus dvasios vadovas buvo išverstas į daugelį nacionalinių kalbų, tarp jų ir į lenkų<sup>25</sup>, skaitomas ne vien vienuolijų aplinkoje, bet mielai naudotas ir pasauliečių dvasinio gyvenimo tobulinimo tikslams. Panašios paskirties yra ir jėzuito Carolio Scribanijaus (Carolus Scribanus, 1561–1629) veikalas *Amor divinus* (1615)<sup>26</sup>, kuriame dieviškosios meilės jaunuolis „dalija“ meilės strėles ir meilės ugnį, kaip pavaizduota knygos antraštiniame lape (5 pav.), ar įtaigiai iliustruoti ir daugybės pakartotinių leidimų sulaukę dieviškosios ir sekuliariosios (žmogiškosios) meilės klausimai, papildyti Šv. Rašto ar Bažnyčios tėvų raštų citatomis<sup>27</sup>. Galima sakyti, kad XVII a. pradžioje dailėje plačiai įsitvirtino religinės meilės emblemos, kuriose pagrindiniu herojumi tampa draugiška ir visad padėti linkusi dieviškoji meilė vaiko-jaunuolio pavidalu, sielą vedanti į išganymą.

<sup>24</sup> [Hermannus Hugo], *Pia desideria emblematis Elegiis et affectibus SS. Patrum. illustrata. Authore Hermanno Hugone Societatis Iesu [...]*, Antverpiae: Typis Henrici Aertsenii, 1624.

<sup>25</sup> Knygą į lenkų kalbą išvertė LDK didikas Aleksandras Teodoras Lackis, žr.: Aleksander Teodor Lacki, *Pobożnie pragnienia*, (ser. *Biblioteka pisarzy staropolskich*, t. 9), wydał Krzysztof Mrowcewicz, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1997.

<sup>26</sup> [Carolus Scribanus], *Caroli Scribani e Societate Iesu Amor Divinus*, Antverpiae: apud haeredes Martini Nutii et Ioannem Meursium, 1615.

<sup>27</sup> *Amoris Divini et Humani effectus varii Sacrae Scripturae Sanctorumque PP. sententiis, ac Gallicis versibus illustrati*, Antverpiae: apud Michaelem Snyders, 1629. Viename šios knygos egzempliorių, saugomame Upsalos universiteto bibliotekoje, yra ir emblemų vertimai į lenkų kalbą. Daugiau apie ją žr.: Janusz i Paulina Pelcowie, *Miłości Boskiej i ludzkiej skuki różne. Wraz z Siedemnastowieczną Polską wersją tekstów do "Amoris Divini et humani effectus varii"*, Warszawa: Neriton, 2000.



5 pav. Carolus Scribanus,  
*Amor divinus*, 1615,  
antraštinis lapas.  
Vario raižinys, VUB

## MEILĖS MEDŽIOTOJAI

Žvilgsnį grąžinant į aptariamą paveikslą, galima klausti, nuo ko gi bėga vaizduojamas elnias ir kas jį medžioja? Paveiksle yra pavaizduotos kelios skirtingos grupės – pavieniai ir grupiniai medžiotojai, iš viso šeši jų portretiniai tipai. Pirmiausia į akis krenta grupiniai medžiotojai. Kairėje drobės pusėje yra vaizduojama angelų kariauna, apsidengusi krūtines šarvais ir dėvinti romėniškus šalmus, angelai rankose laiko ietis, keli iš jų turi pasikabinę medžioklės ragus. Jų apranga su raudonomis beveik žemę siekiančiomis tunikomis rodo, kad tai vadinamieji žemesniųjų rangų angelai, simbolizuojantys dangaus kariauną: ginkluoti, su šalmais ir šarvais. Jie eina ietis ir žvilgsnius nukreipę į medžiojamą objektą. Virš jų galvų įrašas: *Iaculatoriis insequimur votis* („Puolame strėlinėmis maldomis“). Tai nuoroda į trumpų veiksmingų maldų tradiciją,

žinomą nuo pirmųjų krikščionybės amžių, minimą Augustino. Dilytė-Čiurinskienė rašė: „į dvasinį tikslą nukreipta strėlė sietina su Baroke itin populiaria pamaldumo forma – trumpa malda, kurios pavadinimas „strėlinė malda“ (*oratio iaculatoria, prex iaculata*), kildinama iš Augustino“<sup>28</sup>. Tai trumpos maldos – saviti širdies šaukiniai, nukreipti tiesiai į Dievą, kurių siekis – sielos vienybė su Dievu. Strėlinių maldų tikslas – pakurstyti Dievo meilę, palaikyti nuolatinę meilės ryšį. Neatsitiktinai, matyt, paveiksle vaizduojama vienodais drabužiais vilkinti ir rankose ietis laikanti visa kariauna, kuri atitinka pačios maldos pobūdį – kartojimas, ištvėrmė ir ištikimybė yra šių maldų bruožas. Strėlinės malda – tai širdies darbas, leidžiantis giliau panirti į pačią maldą ir atverti širdį Dievui. Ietys čia tampa strėlinės maldos simboliais (giliau ir stipriau žeidžia), o kartu ir dieviškosios meilės medžioklės įrankiais. Apie ietis ir strėles kalbama ir 30-ojoje Sarbievijaus epigrame:

Kristau, tu širdį atverk strėlėms, kurios gali sukruvint,  
Kad mano ietims grobiu sužeistu taptumei tu.  
Kristau, atversiu strėlėms, kurios gali sukruvinti, širdį,  
Kad tavo ietims grobiu sužeistu tapčiau ir aš.

Anot Dilytės-Čiurinskienės, strėlės įvaizdis mistiniuose kontekstuose dažniausiai sietas su Giesmių giesmės eilute *Vulnerasti cor meum* („Sužeidei mano širdį“, Gg 4, 9), kurios poetika yra „kupina dramatiškos mylinčiųjų ilgesio, prasilenkimo įtampos“<sup>29</sup>. Dieviškos meilės strėlė interpretuojama ir 31 Sarbievijaus epigrame *Sagitta Divini Amoris* („Dieviškos Meilės strėlė“):

Aš – strėlė, ištraukta iš žvaigždėm nusagstytų strėlinių,  
Ta, kurią svaido dievams Meilės šventosios ranka.  
Savojo taikinio aš, žaizdos neturinčio, ieškau,  
Nes manoji ranka nieko nemoka sužeist.  
Kas patikės, kad strėlė galėtų kliudyt nesužeidus?  
Kristus pasakė: gali mano žaizdoj pailsėt.

<sup>28</sup> Ona Daukšienė, „Bibliinių šaltinių transformacijos Sarbievijaus religinėje poezijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2014, kn. 38, p. 124–125.

<sup>29</sup> *Ibid.*, p. 120.

Skubinu, taikinį aš mėginu be žaizdos užkliudyti:

Jau negalėčiau sužeist: sykį jau buvo žaizda.<sup>30</sup>

Strėlės tikslas Sarbievijaus epigrame – pasiekti Kristaus „žaidą“, simbolizuojančią pasaulio išganymą; į tą patį taikinį aptariamame paveiksle simboliškai nukreiptos visos kariaunos strėlinės. Šalia kariaunos yra vaizduojamas lauro medis, kuris, kaip tikėta jau Antikoje, apvalo ir fiziškai, ir dvasiškai. Lauras buvo tiesiogiai susijęs su pergales žygiais, nes turėjo valančių savybių: buvo trokštama apsivalyti nuo kare pralieto kraujo<sup>31</sup>. Lauras imtas laikyti pergales ir triumfo simboliu, taigi, ši kariauna kartu simbolizuoja ir nemirtingumo šlovę, amžinojo gyvenimo pergalę.

Paveikslo dešinėje, apačioje vaizduojama dar viena šioje dieviškoje medžioklėje dalyvaujanti asmenų grupė. Tai tinklą nešantys aukšti pareigūnai – karaliai, dvasininkai, didikai. Jų pareigybes atpažįstame iš insignijų – dėvimų kepurė ir vilkimų drabužių (tai dvasininkai – popiežius, kardinolas, vyskupas ir pasauliečiai – karalius, kunigaikštis, didikas). Jie transliuoja žodžius: *Retia tenduntur divinis [!] amoris* („Ištempiami dieviškosios meilės tinklai“). Jų tempiami tinklai simbolizuoja grupinių medžioklės dalyvių, atskirų bendruomenių maldas, kurios paprastai yra žymiai galingesnės. Tam tikrų luomų tikinčiųjų tipai dažni XVII a. Baroko dailėje, žinomi Europos ir Lietuvos tapybos pavyzdžiuose<sup>32</sup>. Tokia adorantų grupė kartais vadinama „socialine-religine besimeldžiančiųjų reprezentacija“<sup>33</sup>, grupiniu jos portretu, kuriame maldininkų minioje išskirtas grupes reprezentuoja aukšti dvasiniai vadovai, šalių valdovai ir karaliai. Įdomu tai, kad atskiruose paveiksluose šie profesiniai atstovai neretai suaktualinami – susiejami su konkrečiomis istorinėmis asmenybėmis. Atidžiau pažvelgus į paveiksle vaizduojamų adorantų veidus, matyti, kad jie visi išsiskiria individualiais veido bruožais, tad juos galima būtų identifikuoti, pasitelkiant papildomus tyrimus, kurie galėtų susieti juos su konkrečiais tuo laiku gyvenusiais ir veikusiais asmenimis.

<sup>30</sup> *Epigr.* 31, žr. Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *ibid.*, p. 525.

<sup>31</sup> Udo Becker, *Simbolių žodynas*, p. 136.

<sup>32</sup> Tojana Račiūnaitė, „Šventieji ir nusidėjėliai XVI–XVII a. paveikslo „erdvėje“: Švč. Mergelės Marijos pagarbinimo Visų Šventųjų bažnyčioje atvejis“, in: *Acta academiae artium Vilnensis*, 2016, t. 80–81: *Kūnas: ne laiku ir be vietos*, sud. Gintautė Žemaitytė, Aušra Trakšelytė, Lina Michelkevičė, p. 101.

<sup>33</sup> *Ibid.*, p. 101.

Šalia šios adorantų grupės vaizduojama žaliuojanti kiparisų giraitė, deja, praretinta, kartu su nukirstais medžiais. Kiparisas – amžinai žaliuojantis ir ilgaamžis augalas, simbolizuoja ilgaamžiškumą ir nemirtingumą. Antikoje imtas laikyti mirties simboliu, nes jo šaknys auga tiesiai gilyn nesiplėtodamos, o nukirstas jis nebeatželia, todėl buvo siejamas su Plutonu ir jo požemio pasauliu<sup>34</sup>. Taigi, šioje medžioklėje aiškiai parodyti grupiniai „dvasios medžioklės“ dalyvių pajėgumai ir įvairovė, siekiant amžinojo gyvenimo. Šios dvi pavaizduotosios medžiotojų grupės simbolizuoja maldas – strėlines (širdies) maldas ir tikinčiųjų bendruomenių maldas.

Šioje dvasinėje dieviškosios medžioklės paveikslo scenoje vaizduojami ir paskiri asmenys, kurie ne medžioja, bet kitaip „dalyvauja“ medžioklėje ir yra integruoti į paveikslą tarsi montažo principu – rikiuojami pagal hierarchiją, vienas virš kito. Kairėje drobės pusėje pačiame viršuje vaizduojamas raudona tunika vilkintis, gražių, švelnių veido bruožų jaunuolis, žemyn link medžiojamojo Elnio žengiantis angelas-dvasia, kuris vadinamas *Genius desiderii* („Troškimo dvasia“). Jis transliuoja žinią, įrašytą ir išeinančią iš jo burnos: *Sicut Cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus*. Tai 42 psalmės eilutės iš Vulgatos: „Kaip elnė trokšta vandens šaltinių, taip mano siela ilgisi tavęs, Dieve“ (Ps 42, 1–2). Raudona spalva simbolizuoja aistrą, tam tikrą ugingos meilės troškimą, ilgesį ir geismą. Troškimo dvasia vaizduojama beginklė, žengianti žemyn ir savo judesiu tarsi siekianti pagauti savo meilės auką. Reikia pastebėti, kad čia paveikslo erdvėje konstruojamas savotiškas dialogas, nes Elnias, tarsi atsisukdamas, jai atsako Giesmių giesmės žodžiais: *Vulnerasti cor meum, soror mea, sponsa; vulnerasti* („Tu sužeidei mano širdį, mano sesuo, Sužadėtinė; tu sužeidei“, Gg 4, 9). Atgalinį atsaką išreiškia veidrodiniu būdu užrašytas tekstas, tarsi aido principu atsakantis į Troškimo dvasios klausimą. Vienas šaukia – kitas atsišaukia, tekstas juda pirmyn ir atgal. Šis aidas atsitrenkia į kitą angelą – medžioklės dalyvį, vaizduojamą paveiksle kiek žemiau. Jis vilki ilgą baltą iki žemės tuniką ir mėlyną drabužį ant viršaus, laiko ištemptą lanką, nutaikytą į Elnią. Šis angelas čia vadinamas *Genius amoris* („Meilės dvasia“). Kaip matome, meilės dvasia jau paleido Strėlę, kuri įsmigo ir sužeidė Elnią, o Šis atsisukęs ataidi tuos lemtingus žodžius apie sužeistą ir kraujuojančią Jo širdį. Taigi, čia dvi dvasios-medžiotojos –

<sup>34</sup> Udo Becker, *Simbolių žodynas*, p. 115.

## XXXXI.

Quemadmodum desiderat ceruus  
ad fontes aquarum, ita desiderat  
anima mea ad te Deus. *Psal.* 41.



Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. *Psal.* 41.

**S**ire cupis, mea lux, quibus intus amoribus vrer?  
Quantag, flāma tui pectora nostra coquat?  
Nec satis extulero sicutis imagine prati,  
Aut viole, nimio qua iacet vsta die.  
Nec satis aestifera depinxero fulmine stella,  
Cūm canis ardenti sidere torret humum.  
Ah! quā puluere Libyes patiuntur arena,  
Aestuat hec, nostro siccor ore, sirs.  
Siccior Icaro quā dum canū munit astro,  
Aut viola tosto stas cadit vltus agro.  
Vis dicam, mea lux, quā te meus ardor anhelet?  
Cruus ve irrigui fontis anhelat aquas.  
Nempe venenifero passus serpente medullas,  
Cruus agi totis hausta venena sibris;  
Aut humero tincti traiecit arundine teli,  
Vriturocculā viscera tacta face.  
Ille furit, pectusq, citatus anhelitus vrget,  
Cacag, per sylvas faucibus antra petit.  
Antra petit fugiens salientibus humida riuis,  
Ve sua fontano guttura rore lauet.  
Hic fontis scatebris sribunda refrigerat ova,  
Pellit & amne sirm, pellit & amne luem.

Z 4

Haud

6 pav. Hermannus Hugo, *Pia desideria emblematis illustrata*, 1624, [41] emblema su citata iš Ps 41 (42), 2. [https://emblems.hum.uu.nl/repository/hu1624\\_archive/hu1624\\_241.tif](https://emblems.hum.uu.nl/repository/hu1624_archive/hu1624_241.tif)

dvi kryptys, du skirtingi ginklai – meilės strėlė ir ugnis – tarsi atsiduria skirtinguose lygmenyse ir kuria dialogą. Tai savotiška abipusė abiejų subjektų medžioklė – tarpusavio meilės dialogas, perteiktas abipusiu veiksmu. Abipusio veiksmo medžioklės motyvas ryškus visoje Sarbievijaus 30-oje epigramoje „Meilės ir Jėzaus medžioklė“.

Panašų teksto ir vaizdo jungimo pavyzdį žinome iš minėtos Hermanno Hugo knygos *Pia desideria*, kurioje taip pat veikia meilės troškimo (ilgesio) angelas-dvasia, vedantis žmogaus sielą meilės išbandymų keliais. Šios knygos 42 embemos ikonoje (6 pav.) vaizduojama dieviškoji meilė (*amor divinus*), jojanti ant elnio link kalnų, o ikoną papildė ta pati minėtoji 41 Psalmių knygos eilutė<sup>35</sup>.

<sup>35</sup> <https://emblems.hum.uu.nl/hu1624041.html> [žiūrėta 2021 07 27].



Paveikslo dešinėje pusėje vyksta ne mažiau įtemptas veiksmas. Dešinės pusės viršuje yra vaizduojama ant uolos sėdinti ir rankas į Elnią tiesianti dvasia. Tai *Genius animae Christianae* – „Krikščioniškos sielos dvasia“, ramiai sėdinti ir nuolankiai nuleidusi galvą. Ji transliuoja Giesmių giesmės žodžius, kuriuos perteikia ir jos rankų judesys: *Fuge, dilecte mi, et assimilare capreae hinnuloque cervorum super montes aromatum* („Skubėk, mano mylimasis, būk panašus į gazelę ar jauną briedį kvapiuose kalnuose“, Gg 8, 14). Šie angelo tariami Šventojo Rašto žodžiai interpretuojami labai plačiai, ypač atkreiptinas dėmesys į kvapo interpretaciją. Pats Giesmių giesmės tekstas prasideda ir baigiasi kvapu<sup>36</sup>. Šv. Rašto tekstuose kvapas suprantamas kaip laiką ir erdvę suliejantis pojūtis, stiprinantis mistinę žmogiškosios ir dieviškosios meilės prasmę. Čia jis gali būti supastas ir kaip „intensity mylimųjų susitikimo vieta, dieviškosios meilės tikrovė“<sup>37</sup>. Ši balta tunika iki žemės vilkinti dvasia-globėja sėdi šalia palmės medžio. Palmė – krikščioniško tvirtumo simbolis, nes tai aukštas elastingu kamienu medis, kurio negali nulaužti vėjas. Jis simbolizuoja pergale, o vaizduojamas šalia angelo-dvasios suteikia jam papildomų prasmų – amžinai žaliuojantis palmės medis simbolizuoja amžiną gyvenimą ir prisikėlimą. Taigi, dvasia ilgisi, trokšta, siekia apkabinti ir turėti savo glėbyje meilės strėle jau sužeistą Elnią. Šie trys pavieniai dieviškosios medžioklės dalyviai – „Troškimo“, „Meilės“ ir „Krikščioniškos sielos“ angelai-dvasios bendrauja (šaukia ir ataidi) su Taikiniu (Kristumi) Šv. Rašto eilutėmis – veiksmas jau įvykęs, bet tebevyksta, Taikinys sužeistas, bet bėgimas tęsiasi. Būtent tai tiesiogiai atliepia ir analogiškų simbolių plėtojimą Sarbievijaus poezijoje, kurį taikliai apibūdino jos tyrinėtoja Dilytė-Čiurinskienė: „Sarbievijaus poezijoje sielos ilgesys dažnai reiškiamas pasitelkiant bėgimo-vijimosi motyvą: Dievas dažnai atrodo tarsi tolstant nuo jo besiilginčios sielos, o siela – nuolat siekianti ir nepasiekianti, nuolat ieškanti ir neprarandanti vilties rasti.“<sup>38</sup>

<sup>36</sup> Dalia Jakaitė, „Giesmių giesmės kvapai“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2013, t. 17, p. 18.

<sup>37</sup> *Ibid.*, p. 26.

<sup>38</sup> Ona Daukšienė, „Bibliinių šaltinių transformacijos Sarbievijaus religinėje poezijoje“, p. 121.

Paveiksle yra dar vienas medžiotojas, kuris ryškiai skiriasi nuo anksčiau aptartų ir trikdo pagrindinių subjektų meilės dramą ir idilę. Tai staiga iš kalnų olos iššokęs liūtas, dar vadinamas urviniu liūtu (*Panthera leo spelaea*). Galime tik klausti, kodėl šioje dieviškoje medžioklėje atsiranda liūtas? Įrašas virš jo – *Leo insidiator Sanctae veteris* [*?Legis*] („Liūtas, Senojo [Testamento] pasalūnas“) nurodo, kad tai pasalūnas, medžioklės idilės trikdytojas. Atsidūręs šiame siužete jis atlieka antagonisto vaidmenį ir didina meilės medžioklės įtampą. Senajame Testamente piktajai dvasiai neretai buvo suteikiamas liūto įvaizdis: „velnias kaip riaumojantis liūtas“ (1 Pt 5, 8–9); „Jos vadai yra tarsi riaumojantis liūtas, draskantis grobį“ (Ez 22,25). Nemažai Senajame Testamente kalbama apie pasalūną, negailint epitetų jo išvaizdai: „Jo burna pilna keiksmų, melo ir grasinimų, vargas ir piktybės jam ant liežuvio“ (Ps 10, 7); „Pasalom sėdi pakaimėse, nemačiomis nužudo nekaltą žmogų. Jo akys vogčiomis seka nelaimingąjį“ (Ps 10, 8); „slapčiom sėlina lyg liūtas tankmėje“ (Ps 10, 9) ir kt. Aptariamoje drobėje liūtui irgi suteikiamas blogojo-piktojo dalyvio įvaizdis: jo atvaizdas rodo, kad šis liūtas yra puolantis pasalūnas, vaizduojamas atkišęs letenas, iškišęs liežuvį, jo akys pasruvusios krauju, jis nusiteikęs medžioti nagais, energingai veržiasi į priekį ir ruošiasi pulti savo grobį. Šiame paveiksle jis išsiskiria iš kitų vaizduojamų personažų kiek sužmogintu veidu ir savo plokščiu, sakytume, heraldišku vaizdavimo būdu<sup>39</sup>. Dailės ikonografijoje yra žinomi keli elnių medžiojančio liūto siužetai, tačiau dieviškosios meilės temoje jis priešinamas meilės galiai, įveikiančiai ir patį stipriausią priešą – šią priešpriešą akcentuoja ir emblemikos kūrėjai. Minėtą Danielio Heinso meilės emblemų grafikos ciklą pradeda pirmoji emblema su moto iš Vergilijaus *Bukolikų*: *Omnia vincit amor* („Meilė viską nugali“, Verg. X ekloga, 69)<sup>40</sup>, kurios ikonoje vaizduojamas jaunuolis, raitas ant liūto ir virš jo galvos lai-

<sup>39</sup> Plokščias jo atvaizdas išduoda, kad gyvo liūto ar jo atvaizdo dailininkas tikriausiai neturėjo po ranka ir rado išeitį, jį nukopijuodamas, matyt, nuo kažkokio heraldinio atvaizdo arba kūrė „iš galvos“, iš savo kažkada susikurto liūto įvaizdžio. Dailininko klausimas šiame straipsnyje nebus plačiau tyrinėjamas, nes paveikslas laukia restauravimo, kurio metu galima geriau apžiūrėti ir pačią tapybą, kurią dabar dengia nešvarumų ir dulkių sluoksnis.

<sup>40</sup> „Meilė nugali viską, ir mes nusilenkime Meilei“, iš lotynų k. vertė Antanas Dambrauskas, cit. iš: Vergilijus, *Bukolikos. Georgikos*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 50.



7 pav. Daniel Heinsius, *Quaeris quid sit Amor*, apie 1601,

[1] emblema su moto: *Omnia vincit amor*.

[https://emblems.hum.uu.nl/repository/he1601\\_archive/color/TCoo15.tif](https://emblems.hum.uu.nl/repository/he1601_archive/color/TCoo15.tif)

kantis pakinktus, simbolizuojančius, kad meilė geba suvaldyti ir laukinius žvėris (7 pav.). Tai nurodo ir emblemos epigrama:

Vidi ego qui durum possit fraenare leonem:

Vidi qui solus corda domaret Amor.

(„Mačiau tą, kuri sugebėtų suvaldyti net žiaurų liūtą,

Mačiau tą, kuri vienintelė galėtų sutramdyti širdis: Meilę.“)

Apie meilės galią suvaldyti plėšrius žvėris kalba ir Sarbievijus savo 29 epigramoje „Meilės medžioklė“ ir mini vilkus ir liūtus, kuriems meilė irgi suminkština kietas jų širdis: „Atveria meilė kelius net tarp laukinių žvėrių“ (Sarb. *Epigr.* 29, 8)<sup>41</sup>. Taigi, liūtas šioje drobėje yra ambivalentiškas

<sup>41</sup> *Epigr.* 29, žr. Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, p. 521.

dieviškosios meilės medžioklės dalyvis, primenantis, kad reikia neprarasti budrumo, saugotis netikėto priešo (blogio), nuolat esančio ir tykančio, pasiruošusio pulti ir reikalaujančio greitos kontreakcijos.

#### PEIZAŽAS RELIGINĖJE DAILĖJE

Religinėje poetinėje kūryboje labai daug vietos skiriama gamtos aprašymams, tad nagrinėjant paveikslo kompoziciją verta pasiaiškinti, kur vyksta šioje drobėje vaizduojama Elnio medžioklė? Bėgantis elnias tapybos drobėje vaizduojamas kalnų fone. Kalnai akivaizdžiai pasirinkti neatsitiktinai, jie simbolizuoja ryšį tarp žemės ir dangaus. Kalnas kartu reiškia ir kilimą, tam tikra prasme yra kelias, kuriuo žemiškieji reiškiniai kyla link aukštybių, artėja prie Dievo. Kalnai ir visame Šv. Rašte yra ypatinga vieta – Dievo veikimo ir susitikimo su Juo vieta: „Kaip kalnai apsupę Jeruzalę, taip Viešpats apsupęs savo tautą dabar ir per amžius“ (Ps 125, 2). Kalno aplinka šiame paveiksle vaizduojama su iškirstais medžiais, sukuriant dykynės, neįžengiamos vietos įvaizdį, tai žmogaus dar nepaliestos aukščiausios kalnų viršūnės, kurias, tam tikra prasme, bijomasi peržengti. Kalnai taip pat neretai yra suvokiami kaip tam tikra perėjimo vieta (kalnai – tai žemė, nors ir gerokai nutolusi nuo žemės). Taigi, pasirinkta kalnų vieta siejama su Šv. Raštu ir taip yra sustiprinama simbolinė medžioklės prasmė. Gamtovaizdžiui nemažai dėmesio skyrė ir Sarbievijus savo odėse Giesmių giesmės motyvais, kur it stirna bėgančio Kristaus ieškoma Šv. Rašto peizažuose, juos reprezentuoja „žali Libano šlaitai“, „Jeruzalės, Betulijos dirvos“, „Kaparnaumo laukai“<sup>42</sup>. Matyt, sąmoningai paveiksle vaizduojama ir kiek paryškinta horizonto linija, aiškiai atskirianti žemės ir dangaus sferas, kurių sankirtoje ir įkomponuojama Elnio-Kristaus galva su ragais. Būtent elnio ragai, kuriais jis gali siekti dangų ir tarp kurių vaizduojamas Kryžius su Nukryžiuotoju, patenka į dangaus sferą ir taip paryškinama jo sąsaja su dangumi. Šio kalnų peizažo tolumoje, po šokančio elnio kojomis vaizduojami ledynai, aliuzija į vadinamuosius „šventuosius kalnus“, dengtus amžiniais ledynais, laikomus dievų buveine, nuo kurių prasideda dvasiniai įvykiai<sup>43</sup>.

<sup>42</sup> Sarb. *Lyr.* II, 19, žr. Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, p. 145.

<sup>43</sup> Udo Becker, *Simbolių žodynas*, p. 102.

Taigi, paveiksle aiškiai pavaizduota tarsi sąmoningai dailininko pabrėžta dangų ir žemę skirianti riba, kurioje ir vyksta pagrindinis medžioklės veiksmas. Sarbievijus lyrinėse Giesmių giesmės interpretacijose Mylimojo kelius įterpia į kalnų tarpeklis, jo Sužadėtinis žengia „kalnų keteromis“, „virš kalvų“, „virš apžėlusio Libano „galvos“ ir „peršoka per tarpeklis, lėkdamas tarsi stirna, pastebėjusi slėnyje liūtus“<sup>44</sup>.

Elnio bėgimas kalnų peizaže rodo jo dievišką kelionę, bet kartu simboliuoja didesnius dvasinius siekius – išganymą ir žmonijos išgelbėjimą. Verta atkreipti dėmesį į jo bėgimo vaizdavimą aptariamame paveiksle. Bėgantis elnias čia veržliai juda pirmyn, į dešinę, tačiau jo žvilgsnis yra atsuktas atgal. Tai tarsi dvigubas veiksmas – bėgu pirmyn, bet grėžiuosi atgal, žiūriu, kas mane vejasi ir kas medžioja. Į panašią dvigubą raišką Sarbievijaus poezijoje atkreipė dėmesį Dilytė-Čiurinskienė. Analizuodama bėgimo motyvą 17 Sarbievijaus epigrame, turinčioje epigrafą „Sugrįžk, Sulamita. Sugrįžk, Mylimasis“, ji akcentavo, kad joje bėgimas ir vijimasis keičiasi vietomis:

Bėgu, tau sekant, o tu – sekant man: nuostabioji klajonė!

Tas laimingas, kuris bėgdamas meilei paklus!

Tavo klajonė padės man rasti tave, kad nedingtum;

Mano klajonė tave, Kristau, atves prie manęs.<sup>45</sup>

Anot tyrėjos, „visoje epigrame žaidžiama dvinarės kompozicijos elementais: kuriamas veidrodinis vaizdas. Abu opozicijos aš–tu dalyviai bėgimo–vijimosi situacijoje atlieka abu vaidmenis: ir bėgančiojo, ir besivejančiojo. Išvada paradoksali: nors, regis, pasivyti neįmanoma, bėgimas padeda priartėti“<sup>46</sup>. Panašiai galime interpretuoti ir aptariamame paveiksle perteikiamą elnio bėgimo momentą – bėgantis elnias kartu ir tolsta, ir artėja, tas nuolatinis judėjimas sukuria savotišką poetinę meditaciją.

<sup>44</sup> Sarb. *Lyr.* II, 5, žr. Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, p. 161.

<sup>45</sup> *Epigr.* 17, žr. Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *ibid.*, p. 513.

<sup>46</sup> Ona Daukšienė, *Motiejus Kazimiero Sarbievijaus religinė poezija*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, p. 124.

Paveiksle pavaizduotasis elnias akivaizdžiai turėjo ir galimą pirmavaizdį. Gyvūno bėgimo poza ir galvos atsukimas į medžiojančius turi sąsają su vienu XVII a. vid. grafikos kūrinium – antraštiniu knygos lapu – frontispisu, kuris tiesiogiai siejasi ir su paveiksle įrašyta tema, jo pavadinimu – „Dieviškoji medžioklė“. Tai benediktinų ordino vienuolio ir kartu aukštas bažnytinės pareigas einančio autoriaus Benedicto van Haefteno (Benedictus Haeftenus, 1588–1648) knyga *Venatio Sacra, sive de arte quarendi Deum* (*Šventoji Medžioklė, arba apie Dievo ieškojimo meną*, 1650)<sup>47</sup>. Šios knygos autorius buvo įtakingas XVII a. religinių meditacinių traktatų kūrėjas, jo kūriniai formavo ne vien benediktinų vienuolių dvasingumą. Žymiausi jo traktatai, *Regia via Crucis* (1635)<sup>48</sup> ir *Schola Cordis, sive aversi a Deo Cordis ad eumdem reductio et instructio* (1663)<sup>49</sup>, buvo išleisti su vario raižiniais ir turėjo didžiulį poveikį to meto tikėjimo praktikoms ir, be abejo, dailei. Panašu, kad šios temos paveikslo atsiradimą stipriai paveikė būtent minima *Dieviškosios medžioklės* knyga, o vario raižinio frontispisas galėjo pasitarnauti tapybos drobei kaip pirmavaizdis (8 pav.). Apie šį antraštinio lapo raižinį ir tapytos drobės panašumą kalba ne vien parinktos Šv. Rašto citatos, bet ir kalnų peizažas, taip pat atitinkamai panašios „medžiotojų grupės“ – atskiri jaunuoliai-angelai, medžiojantys skirtingais būdais ir metodais – strėlėmis, ietimis, tinklais, skydais, medžioklės ragais ir su šunimis. Knyga, turėta ir Vilniaus universiteto bibliotekoje<sup>50</sup>,

<sup>47</sup> [Benedictus Haeftenus], *Venatio Sacra sive de arte quarendi Deum libri XII. Auctore Reverendo Dom[ini] Benedicto Haefteno Abbatiae Affligeniensis Ordinis S. Benedicti, S. Sedi immediatē subiectae Praeposito*, Antverpiae: apud Iacobum Meursium, 1650.

<sup>48</sup> [Idem], *Regia via Crucis. Auctore D. Benedicto Haeften*, Antwerpen: ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1635. VUB III P/7, knyga priklausė Gardino dominikonų vienuolyno bibliotekai.

<sup>49</sup> [Idem], *Schola Cordis, sive Aversi a Deo Cordis ad eumdem reductio, et instructio. Autore D. Benedicto Haefteno Ultraiectino, Reformati monast. Affigeniensis, Ordinis S. Benedicti, praeposito*, vulgavit Boëtius à Bolswert, Antverpiae: Typis Hieronymi Verdusti, 1629. Knyga buvo labai populiari, vien Vilniaus universiteto bibliotekoje Retų spaudinių skyriuje yra saugomi septyni jos egzemplioriai, dovanoti fundatorių (III 11567, III 5534) arba priklausę atskiroms vienuolių bibliotekoms: Gluboko basųjų karmelitų ordino (III 14917), Slonimo bernardinų (III 10374), Vilniaus bernardinų vienuolyno (III 14925; III 11400), Vilniaus Antakalnio Trinitorių ordino vienuolyno prie Švč. Trejybės bažnyčios bibliotekoms (III 14896).

<sup>50</sup> Dabar Vilniaus universitete saugomas tik vienas knygos egzempliorius (VUB RSS, III 699), kuris priklausė Gluboko basųjų karmelitų ordino vienuolyno bibliotekai. Tai rodo knygos įrišimas su superekslibriu ant viršutinio kietviršio ir provienencija knygos viduje. Šio egzemplioriaus antraštinis lapas su vario raižiniu yra defektuotas, nuplėštas jo kampas.

8 pav. Benedictus Haftenus,  
*Sacra Venatio, sive de arte  
 quarendi Deum*, 1650,  
 frontispisas. [https://books.  
 google.co.in/books?id=RMTzd-  
 pG2I8C&printsec=front  
 cover&source=gbs\\_vpt\\_  
 read#v=onepage&q&f=false](https://books.google.co.in/books?id=RMTzd-pG2I8C&printsec=frontcover&source=gbs_vpt_read#v=onepage&q&f=false)



buvo naudojama meditacijoms ir pamaldumo praktikoms, ji galėjo būti aptariamąjo kūrinio inspiracijos šaltinis ir vienas iš atspirties taškų.

Grįžtant prie aptariamąs paveikslas ikonografijos ir siekiant labiau suvokti viso paveikslas prasmę reikia gręžtis į visą 30-ąją Sarbėvijaus epigramą „Meilės ir Jėzaus medžioklė“, kurioje yra plėtojamas abipusio veiksmo medžioklės motyvas ir vaizdinys:

Surge, volaturas, Amor ejaculare sagittas:

Es mihi meta, Deus; sum tibi meta, Deus.

Corda cruentandis pateant mea, Christe, sagittis,

Ut fias iaculis saucia praeda meis.

Corda cruentandis pateant mea, Christe, sagittis,

Ut fiam iaculis saucia praeda tuis.

Quam tibi, Christe, capi, venari tam mihi dulce:

Quam tibi venari, tam mihi dulce capi.

(„Meile, pakilki, paleisk strėles, pasiruošusias skristi:

Dieve, tu man taikiny; Dieve, aš tau taikiny.

Kristau, tu širdį atverk strėlėms, kurios gali sukruvint,

Kad mano ietims grobiu sužeistu taptumei tu.

Kristau, atversiu strėlėms, kurios gali sukruvinti, širdį,

Kad tavo ietims grobiu sužeistu tapčiau ir aš.

Kristau, patinka tau būt medžiojamam, man gi – medžioti;

Kaip tau patinka medžiot, man – būt pagautai saldu“.)<sup>51</sup>

Tariant Dilytės-Čiurinskienės žodžiais, „30 epigramoje darnos ir nedarnos pagrindas yra binariškumas: epigramoje medžiotojas ir taikiny keičiasi vietomis, o epigramos paskutinėse eilutėse, reiškiamas paradoksali mintis – pasitenkinimą teikia pats nepabaigiamas abipusės medžioklės vyksmas, čia ir slypi nenuneigiama priešingybių „vienovė“<sup>52</sup>. Visi paveikslo įrašai simetriškai kyla iš kairės į viršų, ir iš paveikslo centro žemyn į dešinę. Kai kurie įrašai yra pateikiami veidrodiniu principu. Šis vaizdavimas turi poetinio aido, atsikartojimo, atsišaukimo principą. Elnias-Kristus ir angelai-dvasios kalba ir ataidi Šv. Rašto eilutėmis, kitų įrašų autorystė paveiksle nenurodyta. Eilutės parašytos tiesiogiai ir atvirksčiai, t. y. veidrodiniu būdu, jos atliepia grįžtamąjį ryšį, veikia pirmyn ir atgal, tampa judančiomis strėlėmis, tad rodos, kad šio paveikslo dailininko siekis buvo pavaizduoti vis dar tebesitęsiančią dieviškąją medžioklę, kurios dalyviu galima tapti įsitraukiant į maldą ir medituojant ties šiuo paveiksle.

Prisimenant straipsnio pradžioje išsiktą mintį, galima patvirtinti, kad visas kūrinys gali būti traktuojamas kaip literatūrinė ir taikomoji emblema, nes vizualiosios dalies ikonografinė pusė yra stipriai išplėtotą ir papildytą įrašais. Remdamiesi Veronikos Gerliakienės tyrimais, galime nustatyti kelis įrašų tipus: vieni jų informatyvūs, kiti sentenciniai, dalis jų – Šv. Rašto citatos. Nors Sarbievijaus kūrybai būdingas „žodinio teksto transformavimas į regimą, primenantį veikia paveikslą“<sup>53</sup>, tačiau ši jo epigrama paveiksle

<sup>51</sup> Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *ibid.*, p. 523.

<sup>52</sup> Ona Daukšienė, „Bibliinių šaltinių transformacijos...“, p. 121.

<sup>53</sup> Žr. *ibid.*, p. 103.



virsta vizualia ir stipriai išplėtota iliustracija. Iš dalies paveikslas atspindi tai, ko labiausiai Sarbievijaus kūrybai ir trūko – vaizdinės dalies, kitaip tariant, visa jo brandžioji kūryba buvo išleista ir publikuota be iliustracijų, t. y. be vienos iš jungiamųjų Baroko emblemos dalių (išskyrus jam priskiriamą ankstyvąjį kūrinių *Sacra lithothesis*, bet jo autorystė nėra visiškai aiški<sup>54</sup>). Nepaisant šio „trūkumo“, Sarbievijaus poetinė kūryba yra be galo vizuali, kaip ją taikliai apibūdino Dilytė-Čiurinskienė, „iš biblinio šaltinio perimtas vaizdas dažnai verčiamas barokiniu poetiniu paveikslu“<sup>55</sup>. O tiriamojo paveikslo-emblemos stipriai išplėtotoje vaizdinėje dalyje daug narių ir veikėjų sukuria poetinį vaizdinį pasakojimą. Šarkauskienė Sarbievijaus epigraminę kūrybą siūlo interpretuoti emblemiškai, anot jos, „emblemos kanoną labiausiai atitinka Sarbievijaus religinės epigramos, ypač tos, kuriose varijuojami bibliniai Giesmių Giesmės motyvai“<sup>56</sup>. Aptariamame paveiksle pasitelkiant Sarbievijaus epigramą yra sukuriamą puiki įvaizdinta emblema, kurios visi pavaizduoti elementai ir dalyvaujantys subjektai praturtina ypač aktualią Baroke dieviškosios meilės temą.

#### PAVEIKSLO KILMĖS KLAUSIMAS

Aptarę paveikslo ikonografiją ir turinį, galime klausti, kaip šis religinis alegorinis paveikslas pateko į Skurbutėnų koplyčią? Ieškant atsakymo į šį klausimą, reikėtų informacijos apie pačius Skurbutėnus. Vietovė įsikūrusi Rudnios girios pakraštyje, prie Asdrės upės (Vokės intako), aplink šias apylinkes yra gausūs durpynai. Ši vieta XV–XVII a. buvo žinoma kaip karališkųjų medžioklių vieta<sup>57</sup>.

<sup>54</sup> *Sacra Lithothesis in prima templi magnae Virgini Matri dedicati erectione a patribus collegii Crosensis Societatis Iesu [...] liberalitate [...] Ioannis Caroli Chodkiewicz [...] fundati auspiciato celebrata, ab eiusdem collegii Chodkieviciani studiosa iuventute descripta [...] et oblata*, Vilnae: Typis Academicis Societatis Iesu, 1621. Plačiau apie knygos iliustracijas žr.: Jolita Liškevičienė, „Kražių bažnyčios statybos pradžia“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 36: *Kražiai amžių sandūroje*, sudarė Juozas Girdzijauskas, Aistė Virbickaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 33–38.

<sup>55</sup> Ona Daukšienė, „Bibliinių šaltinių transformacijos...“, p. 103.

<sup>56</sup> Skirmantė Šarkauskienė, „Motiejus Kazimieras Sarbievijus ir baroko emblema“, in: *Respectus Philologicus*, 2006, Nr. 10 (15), p. 98.

<sup>57</sup> Pasak istorinių šaltinių, paskutinis lokys čia nušautas 1885 m., žr. Liliana Narkowicz, *op. cit.*, p. 166.

Rudnios girioje savo žvėryną turėjo ir Žygimantas Senasis, girioje buvo pasistatęs medžioklės vilą, į kurią kelias vedė per Skurbutėnus.

Skurbutėnus labiausiai išgarsino dvaras. XVII a. pirmoje pusėje dvaras priklausė Vainų giminei. Jie dvarą pardavė Masalskiams, o šie netrukus – Trakų vaivada, diplomatu ir LDK kariuomenės pulkininkui grafui Kiprijonui Povilui Bžostovskiui (mirė 1688), Balnakilpės (*Strzemię*) herbo savininkui. Jis didelėmis fundacijomis apdovanojo Minsko ir Vilniaus akademijos jėzuitus. Po Bžostovskio mirties Skurbutėnai su valdomis perėjo jo sūnaus Konstantino Kazimiero Bžostovskio (1644–1722) nuosavybėn. Jis buvo garsus dvasininkas, baigęs mokslus Romoje (1665–1669) ir tapęs katalikų kunigu, vėliau – Smolensko ir Vilniaus vyskupu ir LDK didžiuoju dvasiniu sekretoriumi. Bžostovskis pasižymėjo aktyvia veikla: pasirūpino Trakų Dievo Motinos atvaizdo karūnavimu (1718 m. lapkričio 4 d.), nuo pamatų pastatydino naują vyskupų rezidenciją Verkiuose, praplėtė vyskupų rūmus mieste, suremontavo Vilniaus katedrą, Verkių valdoje įkurdino trinitorius<sup>58</sup>. Beveik visuose savo dvaruose, taip pat ir Skurbutėnuose, turėjo bibliotekas<sup>59</sup>, o po jo mirties dalį knygų perėmė Vilniaus universiteto biblioteka<sup>60</sup>. XVIII a. pradžioje, t. y. 1704 m., jis perdavė dvarą savo broliui Jonui Vladislovui Bžostovskiui (1646–1710), vėliau dvarą paveldėjo jo sūnus Juozapas Antanas Bžostovskis, LDK raštininkas. Galiausiai 1743 m. jis dvarą pardavė grafams Jelenskiams, šie valdė jį iki 1864 m., t. y. sukilimo. Vėliau dvarą perėmė kiti šeimnininkai, o II pasaulinio karo metu jis sudegė, dabar yra likusi senoji Skurbutėnų koplyčia, kurios fundatorius – Rapolas Juozapas Jelenski (prieš 1712–1780). Koplyčia pastatyta 1746 m., joje buvo įrengtas Švč. Mergelės Marijos altorius.

Trumpa dvaro istorija rodo, kad galimi du ankstesni šio paveikslu savininkai – Bžostovskiai arba grafai Jelenski. Ir abu, tam tikra prasme, galėjo turėti savo kolekcijose tokios temos paveikslą: Bžostovskis, kaip dvasininkas, galėjo turėti meditacijai skirtą ir vietinio autoriaus epigrama praturtintą meno

<sup>58</sup> Liudas Jovaiša, *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016.

<sup>59</sup> Bžostovskio kolekcijoje buvo ir 1470 m. itališkas maldynas, dekoruotas auksu ir puoštas iliuminacijomis. Jį Londono aukcione 2017 m. įsigijo Varšuvos nacionalinė biblioteka, žr. Liliana Narkowicz, *op. cit.*, p. 223.

<sup>60</sup> Arvydas Pacevičius, „Vilniaus universiteto bibliotekos raida 1570–1795 metais“, in: *Gimtasai kraštas*, 2016, t. 11, p. 44, prieiga per internetą: <http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/7-pacevicius.pdf> [žiūrėta: 2021 05 29]; Liliana Narkowicz, *op. cit.*, p. 170.

kūrinį. Paveikslo savininkais galėjo būti ir dvaro valdytojai Jelenskiei, kurių pavardė asocijuojasi su elniu. Tad galime manyti, kad paveikslas į koplyčią galėjo patekti iš dvaro. Skurbutėnų koplyčiai, kur jis yra dabar saugomas, greičiausiai jis nebuvo skirtas, tačiau į ją atkeltas. Galima aiškiai apibrėžti ir paveikslo sukūrimo ribas – po 1650 (minėtos knygos pirmavaizdis) iki 1750 m., kuomet buvo pastatyta Skurbutėnų koplyčia.

## APIBENDRINIMAS

Plačiau išnagrinėjus paveikslo „Dieviškoji medžioklė“ ikonografiją, matyti, kad kūrinys atitinka Baroko laikų temą ir yra glaudžiai susietas su poetiniu tekstu. Aptariamojo dailės kūrinio dydis ir tema rodo, kad šio paveikslo paskirtis yra sakralinė, jis skirtas meditacijai ir galėjo puošti vienuolijos ar koplyčios interjerą. Labiausiai tikėtina, kad per Skurbutėnų dvarą (ar kažkokių kitokių keliu?) jis atklydo į šią vietą. Meno kūrinys artimai susijęs su jėzuitais, nes žinota Sarbievijaus kūryba, prieinama per jėzuitų aplinką, drobės ikonografija aiškiai orientuota į jėzuitišką edukacinę sistemą ar spaudinius, per jų bibliotekose prieinamas knygas.

Tapybos drobėje originaliai plėtojama sakraliosios meilės tema, kuri Europoje grafikoje paplito XVII a. pradžioje, o į paveikslus ir interjero tapybą sparčiai ėmė plisti XVII a. antroje pusėje. Paveikslas yra sukonstruotas, t. y. intelektualiai sukurta jo meninė programa, kuriai tiesioginės įtakos galėjo turėti XVII a. vidurio dieviškosios medžioklės temai ir meditacijoms skirta knyga ir jos antraštinio lapo raižinys. Paveikslas plačiai atliepia sakraliosios meilės temą, išplėtotą įrašais, Šv. Rašto citatomis, Sarbievijaus epigrama ir vaizdais. Meditacijai, maldai, dvasios tobulėjimui skirti kūriniai buvo aktualūs vienuolijų bendruomenėse ir jų aplinkoje.

Paveikslo būklė reikalauja jo restauravimo ir tolesnio tyrimo, kuris leistų patikslinti jo paskirtį, nustatyti autorių ir pamatyti žymiai ryškesnę jos tapybą, kurią šiuo metu dengia dulkių sluoksnis ir kiek kritinės būklės paveikslo stovis.

Kūrinys yra neįkainojamas vietinio dvasingumo pavyzdys, savitas dailės ir raštijos paminklas, tapyta emblema, atliepianti Europos literatūroje ir dailėje paplitusią „Dieviškosios meilės“ temą. Joje svarbią vietą rado ir žymaus to laiko poeto jėzuito Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus epigramų eilutės.

ŠALTINIAI

- Amoris Divini et Humani effectus varii Sacrae Scripturae Sanctorumq[ue] PP. sententiis, ac Gallicis versibus illustrati*, Antverpiae: apud Michaellem Snyders, 1629.
- [CAMERARIUS JOACHIM], *Symbolorum et Emblematum ex Animalibus quadrupedibus desumptorum centuria altera collecta. A Ioachimo Camerario Medico Norimberg. [...]*, 1604.
- [COVARRUBIAS HOROZCO JUAN DE], *Emblemas morales de don Ivan de Horozco y Covarrubias Arcediano de Cuellar en le santa Yglesia de Segovia [...]*, en Segovia: Impresso por Iuan de la Cuesta, 1589.
- [COVARRUBIAS OROZCO SEBASTIAN DE], *Emblemas Morales de don Sebastian de Courrubias Orozco*, en Madrid: por Luis Sanchez, 1610.
- [HAEFTENUS BENEDICTUS], *Amorum emblemata figuris aeneis incisa, sive Aversi a Deo Cordis ad eundem reductio, et instructio. Autore D. Benedicto Haefteno Ultraiectino, Reformati monast. Affigeniensis, Ordinis S. Benedicti, praeposito*, vulgavit Boëtius a Bolswert, Antverpiae: Typis Hieronymi Verdusti, 1629.
- [HAEFTENUS BENEDICTUS], *Regia via Crucis. Auctore D. Benedicto Haeften*, Antverpiae: ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1635.
- [HAEFTENUS BENEDICTUS], *Venatio Sacra sive de arte quaerendi Deum libri XII. Auctore reverendo Domino Benedicto Haefteno Abbatiae Affligeniensis Ordinis S. Benedicti S. Sedi immediate subiectae praeposito*, Antverpiae: apud Iacobum Meursium, 1650. Prieiga per internetą: [https://books.google.lt/books/about/Venatio\\_Sacra\\_sive\\_de\\_arte\\_quaerendi\\_Deu.html?id=J29CAAAcAAJ&redir\\_esc=y](https://books.google.lt/books/about/Venatio_Sacra_sive_de_arte_quaerendi_Deu.html?id=J29CAAAcAAJ&redir_esc=y)
- [HEINSIUS DANIEL], *Emblemata Amatoria. Iam demum emendata*, 1607/8. Prieiga per internetą: <https://emblems.hum.uu.nl/he1608front001.html>
- [HEINSIUS DANIEL], *Het Ambacht van Cupido, Op een nieuw oursien ende verbeterd Door, Theocritus à Ganda*, Leyden: Iacob Marcussoon Boeckvercooper, 1615. Prieiga per internetą: [https://emblems.hum.uu.nl/he1613\\_introduction.html](https://emblems.hum.uu.nl/he1613_introduction.html)
- [HEINSIUS DANIEL], *Quaeris quid sit amor, quid amare, cupidinis et quid Castra sequi?*, c. 1601. Prieiga per internetą: <https://emblems.hum.uu.nl/he1601.html>
- [HUGO HERMANNUS], *Pia desideria emblematis Elegiis et affectibus SS. Patrum illustrata. Authore Hermanno Hugone Societatis Iesu [...]*, Antverpiae: Typis Henrici Aertsenii, 1624.
- [JUNIUS HADRIANUS], *Hadriani Iunii Medici Emblemata ad D. Arnoldum Cobelium eiusdem aenigmatum Libellus [...]*, Antverpiae: ex officina Christophori Plantini, 1565.
- LACKI ALEKSANDER TEODOR, *Pobożnie pragnienia*, (ser. *Biblioteka pisarzy staropolskich*, t. 9), wydał Krzysztof Mrowcewicz, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1997.
- SARBIEVIJUS MOTIEJUS KAZIMIERAS, *Lemties žaidimai = Ludi fortunae*, parengė Eugenija Ulčinaitė, iš lotynų k. vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
- [SARBIEVIUS MATHIAS CASIMIRUS], *Sacra Lithothesis in prima templi magnae Virgini Matri dedicati erectione a patribus collegii Crosensis Societatis Iesu [...] liberalitate [...] Ioannis Caroli Chodkiewicz [...] fundati auspicate celebrata, ab eiusdem collegii*

*Chodkieviciani studiosa iuventute descripta [...] et oblata*, Vilnae: Typis Academicis Societatis Iesu, 1621.

[SCRIBANUS CAROLUS], *Caroli Scribani e Societate Iesu Amor Divinus*, Antverpiae: apud haeredes Martini Nutii et Ioannem Meursium, 1615.

[VAENIUS OTTO], *Amorum emblemata figuris aeneis incisa studio Othonis Vaeni Batavo-Lugdunensis*, Antverpiae: Venalia apud Auctorem, 1608.

VERGILIJUS, *Bukolikos. Georgikos*, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1971.

VORAGINIETIS JOKŪBAS, *Aukso legenda arba šventųjų gyvenimai. Antra knyga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

#### LITERATŪRA

BECKER UDO, *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1995.

BUOŽYTĖ ELEONORA, „Kaip atvaizduoti (ne)matoma? Vaizdas ankstyvuosiuose jėzuitų spaudiniuose“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Nr. 7, 2018, p. 31–37.

DAUKŠIENĖ ONA, „Bibliinių šaltinių transformacijos Sarbėvijaus religinėje poezijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2014, kn. 38, p. 95–134. Prieiga per internetą: [http://www.liti.lt/failai/SLL38\\_internetui-95-134.pdf](http://www.liti.lt/failai/SLL38_internetui-95-134.pdf)

DAUKŠIENĖ ONA, „Discors concordia“ XVII a. jėzuitų kūryboje: teorinės prielaidos ir raiška“, in: *Literatūra*, 2006, t. 48(7), p. 52–66.

DAUKŠIENĖ ONA, „Lietuviškosios religinės tapatybės raiškos užuomazgos ir jų ženklai XVII amžiaus LDK poezijoje: M. K. Sarbėvijaus religinės tematikos tekstai“, in: *Literatūra*, 2006, t. 48 (7), p. 71–74.

DAUKŠIENĖ ONA, *Motiejaus Kazimiero Sarbėvijaus religinė poezija*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.

*Emblemata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhundert*, herausgegeben von Arthur Henkel und Albrecht Schöne, Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1996.

GERLIAKIENĖ VERONIKA, „Taikomosis emblemos Vilniaus bažnyčiose ir jų literatūriniai šaltiniai“, in: *Literatūra*, 2005, t. 47 (3), p. 1–13.

GERLIAKIENĖ VERONIKA, „Trumpieji Vilniaus bažnyčių įrašai: klasifikacijos ir apibrėžties problemos“, in: *Literatūra*, 2004, t. 46 (3), p. 99–107.

JAKAITĖ DALIA, „Giesmių giesmės kvapai“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2013, t. 17, p. 14–26. Prieiga per internetą: [https://aleph.library.lt/F?func=direct&=&=doc%5Fnumber=000008045&format=037&pds\\_handle=GUEST](https://aleph.library.lt/F?func=direct&=&=doc%5Fnumber=000008045&format=037&pds_handle=GUEST)

JOVAIŠA LIUDAS, *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016.

*Krikščioniškos ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.

*Kultūros paminklų enciklopedija*, t. 2: *Rytų Lietuva*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

*Learned Love. Proceedings of the Emblem Project Utrecht Conference on Duch Love Emblems and the Internet (November 2006)*, edited by Els Stronks and Peter Boot, (The Hague: DANS Symposium Publications 1), 2007.

*Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius, 1973.

LIŠKEVIČIENĖ JOLITA, „Kražių bažnyčios statybos pradžia“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 36: *Kražiai amžių sandūroje*, sudarė Juozas Girdzijauskas, Aistė Virbickaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 33–38.

LIŠKEVIČIENĖ JOLITA, *Mundus emblematum: XVII amžiaus Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.

MASLAUSKAITĖ SIGITA, „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“, in: *Vaizdų tekstai – tekstų vaizdai*, sudarytojos Lina Balaišytė, Erika Grigoriavičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, p. 12–51.

NARKOWICZ LILIANA, *Skorbuciany – na rozdrozech historii = Skurbutėnai – istorijos kryžkelėse*, [tłumaczenie Emilija Stankevičienė], Vilnius: [L. Narkowicz], 2017.

OVIDIJUS, *Herojų laiškai*, iš lotynų k. vertė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 2011.

PACEVIČIUS ARVYDAS, „Vilniaus universiteto bibliotekos raida 1570-1795 metais“, in: *Gimtasai kraštas*, 2016, t. 11, p. 44–55. Prieiga per internetą: <http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/7-pacevicius.pdf>

PELC JANUSZ, PELCOWA PAULINA, *Miłości Boskiej i ludzkiej skuki różne. Wraz z Siedemnastowieczną Polską wersją tekstów do “Amoris Divini et humani effectus varii”*, Warszawa: Neriton, 2000.

PRAZ MARIO, *Studies in Seventeenth-Century Imagery*, Roma: Editioni di Storia e Letteratura, 1964.

RAČIŪNAITĖ TOJANA, „Šventieji ir nusidėjėliai XVI–XVII a. paveikslo „erdvėje“: Švč. Mergelės Marijos pagarbinimo Visų Šventųjų bažnyčioje atvejis“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2016, t. 80–81: *Kūnas: ne laiku ir be vietos*, sudarė Gintautė Žemaitytė, Aušra Trakšelytė, Lina Michelkevičė, p. 89–109.

ŠARKAUSKIENĖ SKIRMANTĖ, „Motiejus Kazimieras Sarbievijus ir baroko emblema“, in: *Respectus Philologicus*, 2006, Nr. 10 (15), p. 88–100.

## The Painting *Venatio Sacra* in the Chapel of Skurbutėnai: The Influence of Poetry on the Artistic Expression of a Work of Art

### *Summary*

The article analyses the iconography of one Baroque painting. The canvas is kept in the Skurbutėnai chapel in the ward of Pagiriai in Vilnius district. It is listed in the Register of Movable Treasures of Lithuania and has the status of a state monument. The examination of this allegorical painting was prompted by its atypical composition, numerous Latin inscriptions, and the rare subject matter of the artwork, *Venatio Sacra* ('The Sacred Hunt'). One of the starting points for this work was a line of the 30th epigram by the poet Mathias Casimirus Sarbievius (Maciej Kazimierz Sarbiewski). As it is quite a rare example in Lithuanian art, the study is focused on the influence of the poetic text on the artistic expression of a work of art and its relationship with the iconography of seventeenth-century European art, especially the genre of the emblem art, by making assumptions about the time and environment of the creation of this painting.

The text concludes that this work is a painted emblem with a strongly developed visual part. Its central figure is Christ-deer running from the groups that hunt him. These groups are developed in the painting and range from individual angel youths (*Genius desiderii*, *Genius amoris*, and *Genius animae Christianae*) to the groups of hunters: the group of pilgrims and the heavenly host hunting with weapons and nets. The painting also incorporates a wild beast, the lion, whose appearance is attributed to the emblematic influence of the emblems of love and the image of the sneaking lion common in the Old Testament. The painting is of sacral purpose; it is intended for meditation and probably decorated the interior of a monastery or a chapel. It was probably not intended for the Skurbutėnai chapel, where it is now preserved, it, but was moved to it; it is likely to have found its way to this area through the Skurbutėnai manor. The painting is closely linked to the Jesuits as Sarbievius' work was known and available through the Jesuit milieu. The iconography of the canvas is clearly oriented towards the Jesuit educational system or publications via books and emblematic sources available in libraries.

The theme of sacred love, originally developed in the painting, was widespread in European graphic art from the early seventeenth century onwards and rapidly became popular in paintings and interior decoration in the second half of the

seventeenth century. The subject of the painting echoes the theme of sacred love developed through sacred texts and images and is intended for meditation, prayer, and the cultivation of the spirit. Works of this nature were popular in monastic communities and their environment. The work is an invaluable example of local spirituality, a distinctive monument of art and writing. It is a painted emblem in which a line from Sarbievius' epigrams, reflecting the theme of the Divine Love prevalent in European literature and art, also found an important place.

KEYWORDS: emblem; epigram; painting; Jesuits; Skurbutėnai; Mathias Casimirus Sarbievius, Maciej Kazimerz Sarbiewski.

Gauta 2021 08 20

Priimta 2021 12 09